

Thomas Berentsz, gezworen landmeter van Overijssel

door Lies van Vliet

In de Kamper Boven- of Sint Nicolaaskerk zijn enkele monumentjes te vinden die de herinnering moeten bewaren aan een aantal Kampenaren dat zich in de loop der tijd voor de stad verdienstelijk heeft gemaakt. Zo ligt er onder andere een gedenksteen voor de schilder, bouwmeester en gezworen landmeter van Overijssel, Thomas Berentsz, die in Kampen vermoedelijk vooral gewaardeerd wordt als ontwerper van de Broeder- en de Cellebroederspoort in het begin van de 17de eeuw.

De tekst op de steen luidt:

Thomas Berendtsz
Gezworen landmeter
Van Overijssel
Vermaard Bouwmeester
Hier begraven
Overl: 10 mei 1625 Herd: 10 mei 1935

Ook de grafzerk waaronder de landmeter begraven ligt is nog in de vloer van de kerk aanwezig.¹

Behalve met een gedenksteen, werd Thomas Berentsz door de stad geëerd door in 1936 een straat naar hem te noemen.² Het eerbewijs aan Thomas Berentsz is vooral te danken aan de inspanningen van de Kamper bouwkundige en hoofdopzichter van de gemeente, Arend Jan Reijers (1867-1943). Nadat Reijers in 1910 de grafzerk van de landmeter in de kerkvloer ontdekt had, schreef hij een artikel over hem in het tijdschrift *Bouwkunst*.³ Hij bleef echter ook met de gedachte spelen dat de 17de-eeuwse bouwmeester op de een of andere manier officieel geëerd moest worden. Pas in 1935 kwam het ervan en kon Reijers in de Bovenkerk, na een inleidende rede, waarin hij de betekenis van Thomas Berentsz nog eens benadrukte, aan burgemeester L.K. Okma verzoeken het gedenkteken te onthullen.⁴

Renten van den 16^{en} op genoemden tot
 in Laping van seker den 16^{en} van
 van 2de gy Insulix op Martini Spijm...
 Op Hofman Johans vanden...
 Oud... als momb...
 Cuspi van...
 Bij mij Thomas Berentsz. ontfangen
 J. B. Lubbert...

In de Stedelijke Rekening van Kampen over het jaar 1624, tekent Thomas eigenhandig voor de ontvangst van een afbetaling van een rente: 'Bij mij Thomas Berentsz. ontfangen'.
 Collectie Gemeentearchief Kampen (Oud Archief inv.nr. 496).

Na Reijers besteedde mevrouw G.H. Krans in 1939 ook nog uitvoerig aandacht aan Thomas Berentsz en zijn familie.⁵ Maar in de geschreven bronnen in het Kamper gemeentearchief hebben leven en werk van Thomas Berentsz meer sporen achtergelaten dan in de bestaande literatuur is verwoord. Deze Kamper bronnen zullen dan ook vooral centraal staan in deze bijdrage.

Jonge jaren

Thomas Berentsz was rond 1578 in Emmerik geboren en groeide op in Bremen en Kampen. Zijn ouders waren de Kamper boekdrukker Berendt Petersz en Peterken van Wieringen.⁶ Uit de Kamper bronnen weten we dat hij in 1597 en 1598 als heel jonge man - in een rechtszaak waarbij hij in 1617 als getuige optrad, gaf hij aan 'omtrent' 40 jaar oud te zijn - betrokken was bij een poging van de magistraat voor Kampen het stapelrecht van Engels laken te verwerven.⁷ Een groep Engelse kooplieden, de *merchant adventurers*, was de voorrechten die zij ten aanzien van haar lakenhandel genoot in het aan de Elbe gelegen Hanzestadje Stade, kwijtgeraakt. Om Kampen en haar waterwegen gunstig voor te stellen lieten Schepenen en Raden de stempelsnijder van de Provinciale Munt, Paul Utenwael, een

stadsplattegrond vervaardigen die naar Londen gezonden zou worden.⁸ De stedelijke rekening van 1597 vermeldt bovendien dat men Thomas Berentsz, hier schilder genoemd, 25 herenpond betaalde voor het tekenen van 'verscheidene chaertkens (kaartjes) van de situatie der stad Campen ende van de Zuyderzee, op Engelandt gesonden'. Het is overigens onzeker of deze bescheiden, stadsplattegrond en kaartjes, Engeland bereikt hebben. In dezelfde rekening noteerde men het loon van stadsbode Gerrijt Jansz, 81 herenpond en drie stuiver, voor 'een reijse op Londen'. Daarnaast ontving de bode een schadeloosstelling: omdat hij op deze reis door Duinkerker kapers gevangen genomen was en van zijn kleren beroofd, 'hefft die Ed(ele) Raet hem nije clederen gegeven, costende an laken ende doeck 25 herenpond'.⁹ De vraag blijft dan ook of de kapers de heen- of de terugreis van de bode verhinderd hebben. Hoe dan ook, Kampens wens werd niet vervuld. Overigens wordt Thomas niet alleen in de stedelijke rekening van 1597 schilder genoemd. In 1608 staat hij als lidmaat in de Bovenkerk ingeschreven onder de naam 'Thomas Berentsz. schilderaer'.¹⁰

Een zware tijd

Thomas Berentsz leefde in een stad die de eerste jaren van de 17de eeuw met veel tegenslagen te kampen had. Zo woekerde de pestepidemie van rond de eeuwwisseling, die ook aan de apotheker en waarnemend arts Berent Avercamp - de vader van schilder Hendrick Avercamp - het leven kostte, nog enkele jaren door. Ook het dichtslibben van de IJsselmonden, de toegang uit zee tot de stad, bleef zorgen baren. Een overeenkomst met de Enkhuizer diepmaker Johan Meijnardtsz 'belangende het opmaken van 't diep bij de Reve', kostte veel geld en bracht nauwelijks soelaas.¹¹ Herstel van de door ijsgang vernielde IJsselbrug en tal van andere noodzakelijke reparaties drukten zwaar op de stadskas. Waar mogelijk liet men de burgers betalen. Toen de Burgelkaden langs Burgwal en Vloeddijk erg vervallen waren, gaven Schepenen en Raden opdracht de breedte van alle aangelegen huizen en erven te meten, opdat iedere eigenaar, al naar de breedte, zelf een deel van de nieuwe kade kon betalen.¹² Noch bij het werk bij de Reve, noch bij de meting van de huisbreedten, was Thomas Berentsz, voor zover bekend, als landmeter betrokken. Veel aandacht kreeg ook de voortdurende, in de 16de eeuw begonnen oorlog tegen de Spaanse overheersing. Wel vierde Kampen met klokgelui en het branden van teertonnen de veroveringen van prins Maurits in het zuiden, maar de financiële druk, vaak door opdrachten van Maurits en de Staten-Generaal, vermeerderde ook. In 1606 leek het menens te worden. De

De in 1935 onthulde gedenksteen voor Thomas Berendtsz, in de westmuur van de Bovenkerk, boven de grafsteen van Thomas.

vijand bevond zich 'omtrent het Swarte Water' en men vreesde voor een inval in Mastenbroek.¹³ Dat jaar begon men dan ook met de aanleg van een bolwerk voor de Broederpoort.¹⁴ Dit karwei, en ook verbeteringen aan de andere verdedigingswerken, brachten de ingenieurs Adriaen Anthonisz en Nijvelt, 'durch sijn Ex(elen)tie gesonden' naar Kampen. Ingenieur Nijvelt vervaardigde zelfs 'de plante (ontwerp) van deser stadtz fortificatiewercken', die hij vervolgens in Den Haag aan de Staten-Generaal en de prins vertoonde. Voor het meten van het land dat de burgers bezaten en dat voor het nieuwe bolwerk nodig was, kwam een vreemde landmeter, Lucas Cuijck, naar Kampen. Thomas Berentsz, die al lid was van de Gezworen Gemeente en dit jaar zelfs rentmeester,¹⁵ speelde bij dit alles kennelijk een ondergeschikte rol. De stad vereerde hem met 30 herenpond voor zijn diensten aan de ingenieurs en Lucas Cuijck bewezen 'met het copieren ende afsetten der planten (plattegronden), als oock mit het affmeten der vergraven mathen tot het bolwerck voer de Broederpoorte ende anders'.¹⁶ Adriaen Anthonisz en Lucas Cuijck kregen bij hun afscheid respectievelijk zes en één rozenobel.

Thomas Berentsz vergezelde soms ook magistraatleden als deskundige en/of rentmeester naar Hasselt en Zwolle om hout te kopen.¹⁷ Hij bleef zich echter ook bezighouden met zijn oude beroep van schilder. Zo verguldde hij in de Broederkerk 30 houten bollen die de kettingen verfraaiden waaraan vier lichtkroontjes hingen.¹⁸ Enkele jaren later deed de stad opnieuw een beroep op zijn vergulderskunst. Deze keer voorzag Thomas het uurwerk in de Broederkerk en de haan op het torentje van de Agnietenkerk aan de Vloeddijk - toen Waalse kerk - van een goudglanzend laagje.¹⁹

In 1608 werd er al over een tijdelijke wapenstilstand onderhandeld. Een aantal stadsbestuurders reisde naar een bijeenkomst van Ridderschap en Steden in Zwolle. Daar besprak men de 'Trefues', zoals die door de 'heeren ambassadeurs der koningen ende potentaten' in Den Haag was voorgesteld.²⁰ Het verbeteren van de vestingwerken ging echter gewoon door.

In april 1609 kon Kampen het begin van het Twaalfjarig Bestand vieren met vreugdeschoten.²¹ Een grote tegenslag was dat jaar de 'grootte extraordinaris storm' die de stad en omgeving trof en onder meer zoveel wateroverlast veroorzaakte dat de pachters op de eilanden geïsoleerd raakten en door de 'piloten', de stadsloodsen, met boten van brood, kaas en kaarsen voorzien moesten worden.²²

Een jaar later bracht prins Maurits met groot gevolg een bezoek aan de stad. Uit de stedelijke boekhouding blijkt de bedrijvigheid die deze gebeur-

De grafsteen van Thomas Berendtsz
in de Bovenkerk, getekend door A. J. Reijers.
In: *Kamper Almanak* (1935-1936) 146.

tenis veroorzaakte. Velen, schoonmaaksters, leveranciers van voedsel en drank, zelfs Beatrix Avercamp, de apotheker en moeder van Hendrick Avercamp genoten extra verdiensten.²³

Testament

Thomas Berentsz en zijn vrouw Metgen Sasse maakten op 22 juni van dat jaar, wellicht in verband met de gezondheidstoestand van Metgen, die 'kranck van lichaem, edoch bij guiden verstande' was, hun testament.²⁴ Het echtpaar was blijkbaar kinderloos. Na het opsommen van de geijkte bijdragen aan Boven- en Buitenkerk, en de armen, benoemden zij elkaar, de langstlevende, tot enige erfgenaam van alle roerende en onroerende goederen. Thomas en Metgen waren kennelijk welgesteld. Tot de roerende goederen behoorden huisraad, inboedel en geld, maar ook gemunt en ongemunt goud en zilver. Hun onroerend goed was eveneens van enige omvang; het lag zowel in de stad als op andere lokaties. De langstlevende kreeg hiervan gedurende zijn hele leven het vruchtgebruik. Vervolgens benoemde Thomas als zijn erfgenamen zijn broer Willem Berentsz²⁵ en zijn beide zusters Femmegen en Lubbergen Berents. Metgens erfgenamen waren haar broer Steven en haar zusters Vrougen en Marijgen Sasse. Metgen bepaalde nog dat na

het overlijden van haar broer en zussen, hun kinderen zouden erven, maar ook die van haar overleden broer Henrick. Hun moeder werd echter uitgesloten.

Metgens neef Gijsbert Sasse, mogelijk een aanvankelijk onwettig voorkind van wijlen broer Henrick,²⁶ genoot duidelijk haar voorkeur. Onder bepaalde voorwaarden zou hij uit haar nalatenschap 'vrij voer uuijt' 100 goudgulden krijgen. De echtelieden behielden het recht later nog wijzigingen aan te brengen. Gestreng decreteerden zij dat erfgenamen die tegen de bepalingen protesteerden 't'eenemaal versteken ende uuijtgesloeten' zouden worden. Als uitvoerders van hun wilsbeschikking kozen zij Wulff Henricksz en Marten Albertsz.

Misschien had het kinderloze echtpaar een speciale band met neef Gijsbert. Later blijkt dat hij in het voetspoor van zijn oom Thomas is getreden. In 1628 schilderde hij, Gijsbert, een afbeelding van de IJsselbrug op het bewaard gebleven tarievenbord voor het gebruik van de brug, terwijl de Franse schoolmeester Anthonie van Calsbeeck de tekst aanbracht.²⁷ In 1641 werd Gijsbert Sasse beëdigd als ijkmeester van de schepen die in dienst van het land soldaten vervoerden.²⁸

Beëdigd Landmeter van Overijssel

Nadat Thomas Berentsz op 1 juni 1611 de 'attestatie van sijn experientie in 't stuck van 't landtmeten' bij het college van Ridderschap en Steden had ingeleverd, liet men hem een kaart vervaardigen. Hierop moest de grens tussen Overijssel en Gelderland, in de buurt van het gewezen klooster Ter Hunnepe ten zuiden van Deventer, duidelijk worden aangegeven. Het werkstuk voldeed blijkbaar aan de eisen. Hij trad op 14 september daaraanvolgend in dienst tegen een jaarsalaris van 100 Carolusgulden. Op 12 februari van het volgende jaar legde Thomas de daartoe vereiste eed af en mocht zich Gezworen Landmeter van Overijssel noemen.²⁹

Krappe stadskas

Gedurende de eerste jaren van de tijdelijke vrede was er geen geld voor het onderhoud van de stadspoorten. Reparaties aan Buiten- en Bovenkerk hadden voorrang. Ook verbeteringen aan de vestingwerken eisten weer veel geld. Het realiseren van de fortificatie buiten de Venepoort - die ingenieur Hillebrandt Smith op last van prins Maurits had uitgemeten en afgebakend - kostte meer dan de stad uit eigen middelen kon opbrengen. De magistraat erkende dat het werk hoognodig was voor de verdediging van Kampen, dat

niet minder dan de buursteden tot de ‘frontiersteden’ gerekend mocht worden. De Kamper afgevaardigde in het college van Ridderschap en Steden kreeg opdracht in Den Haag aan de Staten-Generaal duidelijk te maken dat de bouw van dit deel van de vesting alleen kon beginnen als Den Haag de kosten op zich wilde nemen.³⁰ De bronnen geven prijs dat Kampen af en toe financiële hulp van de overheid kreeg. Zo reisde Reijner Gansneb genaamd Tegnagel in 1612 naar Amsterdam om daar 2.000 Carolusgulden, bestemd voor de fortificatie, in ontvangst te nemen.³¹

Een veelzijdig man

Ook vóór de verbouwing van de twee grote poorten aan de landzijde, waarover later meer, was Thomas Berentsz regelmatig doende voor de stad. Hij ontving ruim 17 herenpond ‘voer een tafereel in de nieuwe camer [vermoedelijk in het raadhuis] te schilderen’.³² Bovendien was hij als lid van de Gezworen Gemeente betrokken bij de schutterij. Met zijn ‘camerwachten’ was hij als bevelhebber voor het raadhuis aanwezig om, toen aan een misdadiger diens vonnis werd voorgelezen, ‘den ruick (rook) te slaen’. De wachters werden op herenbier getrakteerd.³³

Thomas was een veelzijdig man. In 1614 betaalde de stad hem 12 herenpond omdat hij ‘sich bevlijtigt hefft’ om een nieuwe klok op toon te brengen en het uurwerk van de Biventoren te verstellen.³⁴ Daarnaast kreeg hij nog een bedrag ineens, 50 herenpond, voor de diensten die hij gedurende de voorgaande vier jaren bij het werk aan onder meer de bolwerken verleend had.³⁵

De poorten

In het eerste kwart van de 17de eeuw werden de Broeder- en Cellebroederspoort ingrijpend verbouwd. De verbouwing van de Broederpoort begon in 1615. De resoluties van Schepenen en Raden noemen slechts het voornemen op de Broederpoort ‘tot een ornament van de stadt’ een woning te bouwen.³⁶ Gelukkig berichten de stedelijke rekeningen uitvoeriger. Zo weten we dat de steenhouwer Crijn Coenraetsz voor de poort twee leeuwen vervaardigde.³⁷ Grote hoeveelheden Bentheimer zandsteen betrok men van onder anderen de Zwolse steenhandelaar Willem Meijnertsz.³⁸ Berent Gerritsz, de stadsstenhouwer, maakte een schoorsteenmantel.³⁹ Thomas Berentsz zelf ontving voor het door hem getekende ‘protrait’ van de Broederpoort ruim 81 herenpond. Ook verguldde hij de zes koperen appels die de poort moesten bekronen. Daarnaast tekende en beschilderde hij ook nog een nieuwe zonnewijzer die op het raadhuis werd geplaatst.⁴⁰

Een jaar later verfde 'Janneke de veruwster' de 35 vensters van de poort groen, vergulde de twee stenen leeuwen en bewerkte de zandstenen bouw-elementen met loodwit.⁴¹

Als blijk van waardering schonk het stadsbestuur Thomas Berentsz een 'glasz', een raam waarin zijn wapen was aangebracht.⁴² Zo lijkt het alsof het werk voltooid was. Tijdens de vergadering van 21 februari 1616 gelastte de magistraat de kameraars en rentmeesters van het komende jaar echter het aangevangen werk aan de Broederpoort 'datelicken (dadelijk) bij der hant te nemen ende (te) perfectieren'.⁴³ Pas in 1619 werd de door Herman Rixen gehouwen noordelijke wenteltrap geplaatst.⁴⁴

De Cellebroederspoort was al enige tijd bouwvallig. Al aan het begin van de 17de eeuw was de magistraat van plan aan de 'affgevallene' Cellebroederspoort slechts de noodzakelijkste reparaties te laten uitvoeren.⁴⁵ Ook een rondgang langs alle vervallen poorten, torens en muren in 1611 had geen blijvende verbetering opgeleverd.⁴⁶ In februari 1617 kregen de beheerders van de stedelijke schatkist pas opdracht met het herstel van de poort te beginnen. Zo mogelijk volgens een voorbeeld dat er nog van gemaakt zou worden.⁴⁷ In de zomer besloot het stadsbestuur de poort 'mit twije recht-opgaende spitsen ende eene cappe naer behoeren' op te bouwen en te volmaken.⁴⁸ Dit college gaf verder aan hoever men de vervallen poort moest afbreken en bepaalde eveneens de hoogte van de verdieping.⁴⁹

Had Thomas Berentsz invloed op het nemen van deze beslissingen? Hij is wel degelijk de ontwerper. De magistraat vereerde de landmeter met 16 herenpond voor zijn ontwerp de Cellebroederspoort 'op verscheijden manieren t'maken, ende andere diensten de stadt bewesen'.⁵⁰

Ook voor deze restauratie was weer veel steen en ander materiaal nodig. Vermoedelijk was ook het dure 'swaer Conincksberger wagenschot' voor de poort bestemd.⁵¹ De zandstenen ornamenten, twee leeuwen, het stadswaapen en de datum werden gehouwen door de stadssteenhouwer/metselaar Berent Gerrijtsz. Hij maakte bovendien een geveltje - waarschijnlijk dat voor de kap aan de stadskant - dat hij ook zelf plaatste.⁵² Wellicht zijn laatste werk; hij overleed in dit jaar. Zijn weduwe verkocht nog een partij zandsteen aan de stad.⁵³ De decoraties werden verguld door schilder Adam Maler.⁵⁴ Koperslager Rijck Andriesz leverde vier koperen ballen en vier vaantjes voor de torens en de kap.⁵⁵ Naast zijn bouwkundige inbreng, bedreef Thomas Berentsz voor de stad zijn eigenlijke vak. Zo mat hij onder meer enkele keren het kartuizer land in Oosterholt.⁵⁶ Af en toe was hij ook betrokken bij geschillen tussen grondbezitters. Dit jaar, 1617, getuigde hij

Titelpagina van de verklaring waarin Burgemeester en Schepenen van de stad Kampen bekend maken dat Marcus Gualtherus uit de stad verbannen wordt. Collectie Jan Poutsma.

als Gezworen Landmeter van Overijssel in een rechtszaak over veengrond bij Vledder. Bij deze gelegenheid gaf Thomas aan 'omtrent' 40 jaar oud te zijn.⁵⁷ Bij de schutterij was hij ook succesvol; men benoemde hem tot vaandrig van het vendel van het Bovenespel.⁵⁸

Het is niet duidelijk of Thomas Berentsz ook het ontwerp tekende voor de nieuwe Buiten-Venepoort. Zoals we al zagen was de stad jaren bezig met het grondwerk voor het vernieuwen van het bolwerk ter plaatse. Wegens te betalen vergoedingen voor de benodigde grond was Thomas in 1615 wel ingeschakeld bij het meten ervan.⁵⁹ In dat jaar kreeg Kampen bezoek van

enkele afgevaardigden van de Staten-Generaal, die met een ingenieur het nieuwe bolwerk bezichtigden.⁶⁰ In april had het stadsbestuur besloten het werk voor de Venepoort te hervatten. Men wilde de gracht verdiepen en dijken verleggen. De 'Zijdelpoorte' buiten de Venepoort moest worden afgebroken. Het 'graeuwerck', de natuursteen, dat vrijkwam bij het afbreken van een boog, kon men dan voor de 'nieuwe poorte wederom anleggen ende gebruijcken'.⁶¹ Kennelijk zat er niet veel schot in de bouw. Vier jaar later kregen de nieuw gekozen kameners en rentmeesters opdracht op te schieten zowel met de Broeder- en de Cellebroederspoort als met de 'nije angevangene poorte buiten die oude Venepoorte'.⁶² Ook deze poort werd opgetuigd met vergulde bollen en een verguld leeuwje.⁶³ Een zekere dr. G. Galland zag Thomas Berentsz ook als de architect van onder meer de gevel van de Hoofdwacht aan de markt in Zwolle en veronderstelde zijn invloed op de Waterpoort in Sneek.⁶⁴ In ieder geval is de toepassing van zogenaamde speklagen, horizontale banden van natuursteen, bij al deze gebouwen opmerkelijk.

Onrustige jaren

Bij de godsdiensttwisten, de strijd over de predestinatie tussen remonstranten en contraremonstranten, die in deze jaren in Kampen - en elders in de noordelijke provincies en Holland - veel onrust veroorzaakten, stond Thomas Berentsz aan de kant van de remonstranten. Deze groep, iets minder rechtzinnig dan haar tegenstanders, was jarenlang in Kampen in de meerderheid. Door acties van fanatieke predikanten die het kerkvolk meekregen, en door ingrijpen van prins Maurits, verloren zij uiteindelijk de slag. Met als resultaat de vervolging van vooraanstaande remonstranten. Zo kwam Thomas' broer, de boekdrukker Willem Berentsz, in moeilijkheden doordat hij in 1618 onder meer een pamflet *Oprecht ende claer bericht* had uitgegeven, waarin hij het remonstrantse standpunt uiteenzette.⁶⁵ Bovendien was de landmeter bevriend met de rector van de Latijnse school, Marcus Gualtherus, die ouderling was en poogde Kampen aan de remonstrantse zijde te houden. Door deze inspanningen werd de rector uit de stad verbannen. De magistraat liet van hem 'verscheijden schriften ende boecken, soe op sijn camer bevonden werden' ophalen en op het raadhuis onderzoeken.⁶⁶ Dat Thomas Berentsz bevriend was met rector Marcus Gualtherus mag blijken uit zijn bijdrage aan diens vrienden-album.⁶⁷ Bij een bal met daarboven een gevlochten band, waarop in zilveren letters stond 'Concussa Surgo' (wat vrij vertaald neerkomt op 'alleen als je beweegt komt er iets in beweging'),

Het wapen van Thomas Berendtsz in het Album amicorum over de jaren 1593-1649 van Wolfgang Marcus Gualtherus. Collectie Koninklijke Bibliotheek.

schreef hij: 'Gelijckerwijs een bal den kaets niet en doet winnen, tenzij men die wel sla, off weerkeere in 't perck: Alsoo oock ons verstandt, bestiert door onse zinnen, brengt nut noch profijt in, tenzij gestelt te werck'. Op zijn wapenschild, dat hij erbij tekende, is een hand te zien die een zilveren valk houdt.⁶⁸ Hierbij schreef hij nog: 'In teijcken van stadige geneijgentheijt van vriendschap tot zijnen neve,⁶⁹ den zeer geleerden Wolffgang Marcus Gualtherus, stelde met eigener handt dit hierin, Thomas Berentsz, schilder ende landtmeter. In maio 1618'. Thomas zelf werd wegens zijn overtuiging in juli 1619 door de Staten van Overijssel van zijn ambt als landmeter van de provincie ontheven. Hij mocht Gijsbert Sasse als zijn opvolger aanwijzen. Zover kwam het niet: in januari 1623 kon Thomas zijn dienst hervatten.⁷⁰

De laatste jaren

Gedurende de jaren na de voltooiing van de twee grote stadspoorten in Renaissance stijl zijn de activiteiten die Thomas Berentsz voor de stad ont-

plooide gering, of ze zijn niet volledig gedocumenteerd. Over schilderen of vergulden vernemen we niets meer. Met landmeten bleef hij zich wel bezighouden. Zo mat hij in 1621 samen met enkele stadsbestuurders het afgegraven land buiten de Broederpoort.⁷¹ Een jaar later betaalde de stad hem één Carolusgulden en vijf stuiver voor 'affteijckeninge [ontwerpen?] van een gevelngen'.⁷² Helaas vernemen we niet waar het geplaatst moest worden. Ook was Thomas betrokken bij een reparatie waar veel zandsteen voor nodig was. Het bouw materiaal, grote blokken, kocht men in Zwolle 'in de maete vermuege mr. Thomas' metinge'.⁷³ Vermoedelijk in de lente van 1625, zijn laatste levensjaar, was Thomas Berentsz bezig met het meten van veenland bij Vollenhove. Pas in 1627 werd het loon hiervoor, 12 Carolusgulden, aan zijn weduwe uitbetaald.⁷⁴

Leefde de landmeter gedurende zijn laatste jaren in een angstige stad? In het najaar van 1623 bevond Kampen zich weer in de greep van een pestepidemie.⁷⁵ Op 12 oktober stelde het stadsbestuur een wekelijkse bid- en vastendag in omdat 'Godt die Heere die stadt van Campen nu een tijt lanck herwaertz, met de droevige sieckte der pestilentie tho huisz' bezocht had. Op deze dagen hield men buitengewone kerkdiensten om God te bidden zijn toorn en gramschap van Kampen en haar nabuursteden af te wenden en een einde te maken aan 'die bedroeffde zieckte ende welverdiende straffe'. Tijdens deze diensten moest al het werk in de stad stilliggen en mocht men niet bij elkaar of in een herberg samenkomen.⁷⁶ De epidemie zette echter door en de oude pestvoorschriften uit 1599 werden weer van kracht.⁷⁷ Er stierven veel kinderen. In 1624 verzocht iemand die vijf kinderen aan de ziekte verloren had, om bijstand.⁷⁸ Apotheker Lambert Avercamp begroef in hetzelfde jaar drie kinderen.⁷⁹ In januari 1625 raakte de burgerschutterij in moeilijkheden. Men kon de trommelslagers niet meer betalen doordat 'die groote sterfte ellick vendel in burgers seer comt te verswacken'.⁸⁰ Wel een bewijs dat de pest ontzaglijk onder de bevolking huishield. Ook de jonge, pas in 1622 aangestelde, stadsmedicus Emanuel Pletinck, overleefde de epidemie niet.⁸¹

De oude voorschriften werden uitgebreid met een aantal strenge regels voor het begraven van pestdoden. Zo moesten zij die voor de middag overleden de volgende dag al begraven worden. Bij sterven na de middag was dat de tweede dag. Slachtoffers van andere ziekten mocht men op de derde dag ter aarde bestellen. Op overtredingen stond een boete van maar liefst 3 goudgulden.⁸² Het is bekend dat Thomas Berentsz op 10 mei 1625 stierf en al op de twaalfde in de Bovenkerk begraven werd.⁸³ Zodat de conclusie mag zijn dat hij in

de middag of avond van 10 mei in de leeftijd van ongeveer 47 jaar aan de pest is overleden. Metgen overleefde haar man zestien jaar; zij werd op 28 mei 1641 ook in de Bovenkerk begraven.⁸⁴

Noten

1. K. Schilder, *Inventaris van de zerken in de Bovenkerk* (Kamper Genealogische en Historische bronnen deel 10; Kampen 1988) 11-11A, zerk nr. 11.
2. H.W. van den Hoven, K. Schilder en D. van der Vlis, *Gezichten in de straten van Kampen met een historische beschrijving* (Alphen aan den Rijn 1986) 10.
3. A.J. Reijers, 'Thomas Berendtsz 1587-1625', *Bouwkunst* 2:1 (1910) 16-27.
4. *Kamper Courant* 3 en 10 mei 1935, Stadsnieuws. Zie ook naar aanleiding van deze onthulling: A.J. Reijers, 'Thomas Berendtsz', *Kamper Almanak* (1935/1936) 145-148.
5. G.H.A. Krans, 'Thomas Berendtsz. Bouwmeester, schilder en landmeter te Kampen', *Verslagen Overijsselsch Regt en Geschiedenis* 55 (1939), 62-73.
6. Krans, 'Thomas Berendtsz', 64-65.
7. Gemeentearchief Kampen (verder GAK), Oud Archief (O.A.) inv.nr. 23, fo. 82, 86, 90v.
8. O.A. 470, 'Uthgevent van allerleije onseeckere parcelen' of 'Extraordinaris Uthgaven' (verder E.U.).
9. O.A. 470, 'Bodenloon voer der stadtz boden'.
9. O.A. 470, idem.
10. GAK, Archief Ned. Herv. Gemeente Kampen, inv.nr. 138, fo. 21v.
11. O.A. 23, fo. 108v.
12. O.A. 475, 'Ontfanck uuijt ander camers'.
13. O.A. 478, 'Reijsepensien' (verder Rp.).
14. O.A. 478, 'Bolwerck voer de Broederpoorte'.
15. O.A. 478, 'Schepensien'.
16. O.A. 478, 'Bolwerck voer de Broederpoorte'.
17. O.A. 478, Rp.
18. O.A. 478, E.U.
19. O.A. 480, E.U.
20. O.A. 480, Rp.
21. O.A. 481, 'Schutmeesters'.
22. O.A. 481, 'Oncosten van berchgelt ende anders als die groote extraordinaris storm was gedaen'.
23. O.A. 482, 'Oncosten gedaen als sijn Princell(ijcke) Exellentie alhier in dit jaer mit sijn gevolch gearriveert ende angekomen was'; E.G. van Vliet, *Feesten en bijzondere dagen* (Kamper Genealogische en Historische bronnen deel 9; Kampen 1988) 71.

24. Rechterlijk Archief van Kampen (verder R.A.) inv. nr. 137, fo. 94.
25. O.A. 482, E.U. Willem Berents was boekdrukker. Hij leverde de stad onder meer verscheidene boeken die als prijzen dienden voor de kinderen die aan de Latijnse school geëxamineerd waren.
26. Het testament spreekt over 'die kijnderen van haere broeder Henrick Sasse, d' eene sonder wettelicke geboerte'.
27. O.A. 500, Afrekening achterin. Het bord is nog te zien in het Kamper Stedelijk Museum.
28. O.A. 27, fo. 43v.
29. J. Nanninga Uitterdijk, 'De eed van Thomas Berentsz als Gezworen Landmeter van Overijssel', *Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijssel* 8 (1886), 12 en J.I. van Doorninck, 'Overijsselse kaartemakers', *Ibidem* (1884) 334.
30. O.A. 23, fo. 204.
31. O.A. 484, Rp.
32. O.A. 484, E.U.
33. O.A. 485, Een ritueel bij het voorlezen van een doodvonnis en bij terechtstellingen.
34. O.A. 486, E.U.
35. Idem.
36. O.A. 24, fo. 47.
37. O.A. 487, 'Beloeninge der metzellers'.
38. O.A. 487, 'Incoep van steen ende calck'.
39. Idem, E.U.
40. Idem.
41. O.A. 488, E.U.
42. Idem.
43. O.A. 24, fo. 65.
44. O.A. 491, 'Betalinge van de metzellers ende steenhouders'.
45. O.A. 474, Rp.
46. O.A. 483, Rp.
47. O.A. 24, fo. 77.
48. Idem, fo. 81.
49. O.A. 489, Rp.
50. O.A. 489, E.U.
51. O.A. 489, 'Incoop van tijmmerholt'.
52. O.A. 489, 'Beloeninge van metzellers ende steenhouders ende opperknechten'.
53. O.A. 489, 'Incoop van Benthemer steen'.
54. O.A. 489, 'Beloeninge van metzellers' enzovoort.
55. O.A. 489, E.U.
56. O.A. 1507, E.U.

57. GAK, R.A. 23, fo. 56.
58. O.A., Rp.
59. O.A. 485, Achterin, betalingen over 1615.
60. O.A. 487, Rp.
61. O.A. 24, fo. 51v, 52v.
62. O.A. 24, fo. 106.
63. O.A. 491, E.U.
64. *Kamper Courant*, 10 mei 1935.
65. J. van Gelderen, 'Kerkelijke geschiedenis: zeventiende en achttiende eeuw', in: H.J.J. Lenferink (ed.), *Geschiedenis van Kampen* (Kampen 1992) 152.
66. O.A. 492, Rp.
67. J. Nanninga Uitterdijk, 'Het album amicorum van Marcus Gualtherus 1593-1649', *Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel* (1876) 98. Het album maakt deel uit van de collectie van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag.
68. Een verwijzing naar 'In de witte valk', de drukkerij van zijn grootvader Peter Warners en zijn vader Berent Petersz. Zie voor de verwantschap: J. van Gelderen, 'Kerkelijke geschiedenis', 146-147.
69. 'Neve' is wellicht een uiting van genegenheid. Omdat Marcus Gualtherus uit Duitsland afkomstig was, en de familie van Thomas Berentsz al enkele generaties in Kampen was geworteld, lijken familiebanden niet waarschijnlijk.
70. Krans, 'Thomas Berendtsz', 71-72.
71. O.A. 493, Rp.
72. O.A. 494, E.U.
73. O.A. 496, 'Incoop van Bentemer steen'.
74. O.A. 1518, 'Betaelinge der apostillen ende ordonnantien des E(delen) Raedes van anno 1627.
75. Zie over Kampen en de pest in de 17de eeuw: E.G. van Vliet, *Stad van Avercamp. Deel 3: Gezondheidszorg* (Kamper Genealogische en Historische bronnen deel 7; Kampen 1985) 38-54.
76. O.A. 243, fo. 316.
77. O.A. 243, fo. 185.
78. O.A. 191, fo. 4.
79. O.A. 496, 'Ontfanck van groeven'.
80. O.A. 191, fo. 7.
81. O.A. 497, 'Officianten ende dieners pensien'.
82. O.A. 243, fo. 185.
83. O.A. 1334, fo. 109v.
84. O.A. 1335, 1641 onder 'Ontfanck van begravenissen'.